

Autor: Antonín Líman

Když Japonci slyší Evropana hovořit plynne japonsky, ptají se: „A jak dlouho už žijete v Japonsku?“ Já obvykle odpovídám: „Nežiji stále v Japonsku, ale žiji s Japonskem už pětačtyřicet let.“ Protože mým oborem je moderní literatura, sleduji pozorně, jak se tato země a její život mění. A za těch pětačtyřicet let se změnilo hodně. Když jsem sem poprvé přijel v roce 1966, byla to ještě poměrně chudá země, kde tradiční zvyky jako citlivost vůči minulosti, civilní slušnost, šetrnost a japonský estetický minimalismus stále byly vžitými hodnotami. Ovšem pracovní tempo, absolutní dochvilnost, maximální zodpovědnost za svěřený úkol a celková výkonnost japonské společnosti, to vše působilo na člověka zvyklého na reálný socialismus jako surrealistická pohádka.

Přes nedávné problémy s ekonomickou přestavbou je Japonsko dosud relativně bohaté, a to ďábelské tempo se začalo nezadržitelně zpomalovat, i když se pořád ještě mluví o *karóši* neboli smrti z přepracování. Mladá generace je myšlenkově a kulturně blíží Americe než tradičnímu Japonsku, hollywoodský film je pro ni mnohem atraktivnější než divadlo *kabuki* či *nó*. Ne že by mladí lidé o *kabuki* zcela ztratili zájem, jeho barvitost a zvláštnost na ně ale působí stejně groteskně jako na mladé Američany. Když jsem jezdíval po Tokiu v 60. letech, mnoho lidí v podzemce či ve vlaku četlo ještě knihy a studenti nosili pod paží Sartra, Camuse a Marxe. Dnes „čtou“ ve vlaku převážně *mangu* (kreslené seriály), komiksy anebo jen unaveně podřimují.

Generační střídání vkusu se nesmírně zrychlilo: před několika lety mladí lidé ještě četli romány jako *Kuchyň* od dcery slavného levicového filosofa Jošimota Rjúmeje, která si dala po americku *catchy* jméno Jošimoto Banana neboli Banánka Jošimoto. Tato autorka píše jednoduše a prostě jako pro málo zkušeného čtenáře (zná zřejmě své publikum) a soustřeďuje se na problémy typu „co kdo a kde jedl, zda nosí boty Gucci, anebo Baťa, kdo se s kým vyspal“, a promlouvá tak ke čtenáři, jemuž je konzumní způsob života nadevše. Murakami Haruki, jenž pro své romány často používá anglických titulů, například *Hárudo*

bojrudo wandárandó, což je doslovný fonetický přepis *Hard Boiled Wonderland*, je mnohem populárnější na Západě než v Japonsku. Jeho psaní je kosmopolitní a staví na hudební kultuře populární a rockové hudby; na každé stránce je řada jmen, která starší generaci říkají stejně málo, jako generaci amerických či japonských dvacetiletých říkají jména *Anna Kareninová*, *Madame Bovaryová* nebo *Abatyše z Kastru*. Víím, že to není populární a mladší univerzitní kolegové by mě za to vypískali, ale řekl bych, že Murakamiho psaní je *fast food* soudobé literatury. Chci-li například svým studentům v Kanadě přiblížit pojem kulturního „hrdiny“ či „padoucha“, nemohu mluvit o Cidovi, Rolandovi, Quijotovi či Jagovi, ale o Darth Vaderovi, Obie van Canobiem a dalších postavách *Star Wars*. Stejně tak v Japonsku. Když jsem jednou v *Respektu* četl popuzující úvahu pana Bělohradského o tom, jak hamburgerový prostor u McDonalda osvobozuje mladého člověka od opresivní tíhy tradice a kulturních zvyků, byl bych rád panu Bělohradskému připomněl, že ho také osvobozuje od minulosti, od kultury a od jazyka jako takového. „Jak můžeš vůbec něčemu porozumět, když už neznáš řeč mrtvých,“ jak krásně říká P. B. Shelley a myslí tím samozřejmě kulturní kontinuitu, schopnost stavět na odkazu předků a sdílet hloubku prožívání skutečnosti.

A znát odkaz minulosti, to je základní stavební kámen japonské historické zkušenosti: úcta k předkům, naslouchání jejich hlasům z „říše kořenů“, to je živná půda japonského divadla *nó* a v podstatě celého japonského písemnictví. Svět je neskonale víc než to, co vidíme a vnímáme svými omezenými smysly, než to, co nám o něm sdělují moderní mašinky. A nejen úcta k duším předků hodných a usmířených, ale i obava z tzv. *muen botoke* neboli duší zanedbaných, nemilovaných, a proto nebezpečných a destruktivních. Jak kult šintó, tak buddhismus vytvořily celou sérii rituálů, jejichž pomocí člověk komunikuje s dušemi předků, anebo uklidňuje a usmíruje duše těch, jimž bylo ublíženo. Celý zájem předmoderní kultury se soustřeďuje na vytvoření jakési duchovní rovnováhy, harmonické vazby mezi minulostí a přítomností, mezi dušemi mrtvých a živých. Slovo *musubi* neboli spojení, vazba, mělo ve staré japonštině význam „sdílení životní energie“. Živou vzpomínkou, obětními dary, návštěvou hrobů (*hakamairi*) potomci doslova „oživovali“ duše svých předků. V *Černém dešti*, slavném románu o atomové smrti v Hirošimě, říká Ibuse Masudži: Kdo uklidní hlasy těch několika set tisíc mrtvých. které tu duní z podzemí? Kdo kdy usmíří ty miliony usmýkaných a utrpených duší, které ubilo na svých jatkách strašné dvacáté století?

A tady někde se skrývá ten hrozný danajský dar, který mladí Japonci dostali od americké kultury: americký průkopník či budovatel raného státu, ať už seděl ve Washingtonu, nebo se trmácel v krytém voze po oregonské stezce na západ, si nemohl dovolit uznat duchovnost a jazyk mrtvých, po jejichž území toužil, mrtvých, kteří po té zemi chodili dávno před ním a nechali v ní popel a prach svých těl (a) i své kosti. Přijmout cokoli z identity „pohanů“, které bylo třeba smést z cesty vítězné civilizace, bylo pro Američany zcela nepřijatelné. Američan snadno cestuje z místa na místo, celá země je mu domovem, ale „hlasy z říše kořenů“ mu znějí matně a nezávazně. Přesto i v těch nejlehčích hollywoodských duchařských slátaninách cítíme nedostatek skutečné komunikace mezi říší mrtvých a živých a v podstatě obrovský strach z tohoto nevyrovnaného a neusmířeného vztahu. Jinými slovy, Amerika vytvořila pro sebe a pro celý svět falešnou kulturu nesmrtelného mládí, jež smrt neuznává a odkládá jakékoliv vyrovnání s ní. Tuto idolizaci mládí (řečeno slovy pana Bělohradského, tento „osvobozující prostor“) přejali tedy Japonci od Ameriky; už je zcela osvobodil od jejich

nádherného a jedinečného filmu a osvobozování od literární tradice úspěšně pokračuje. Srovnávám filmové zázraky jako Kurosawovo *Žít*, *Sedm samurajů*, Ozuův *Tokijský příběh* či *Pozdní jaro* se současnou televizní břečkou a je mi do pláče.

Může jednotlivec vůbec ještě udělat něco, co má smysl? Myslím, že na tuhle palčivou otázku odpověděl zatím nejlépe právě Kurosawa filmem *Žít* (*Ikiru*). Jeho hrdina ví zcela jistě, že do šesti měsíců musí zemřít. Zkouší noční život, pití, zábavy, ale nakonec jde a postaví se proti mafii, starostovi i svému celému dosavadnímu stylu života a prosadí malé dětské hřiště v centru Tokia. V tryzně na jeho pohřbu se jeho kolegové-úředníci zpíjí do němoty a hulákají, že od zítřejšího dne bude všechno jinak a také oni udělají něco skutečného jako mrtvý Watanabe. Neudělají samozřejmě nic, a zdá se, že se vůbec nic nezměnilo. Až na to malinké hřiště v srdci Tokia.

Měl jsem to štěstí, že jsem poznal člověka z rodu pana Watanabeho. Jmenuje se Okamacu Jošihisa, bydlí v Kjótu a věří, že kniha je to nejcennější, co můžete druhému člověku dát. Tento odhodlaný muž udělal pro rozvoj japonských studií a pro japonskou kulturu v cizině víc než mnohé výzkumné ústavy plné puncovaných učenců. Poznal jsem ho poprvé před více než dvaceti lety, když přivezl do Torontské knihovny sbírku vzácných tisků. Nabízel universitě také hektarovou zahradu v srdci Kjóta a jako jedinou podmínku kladl závazek, že universita v té krásné staré zahradě postaví knihovnu a útulek pro hostující japanisty. Poměr hodnot byl asi takový, jako kdyby vám někdo nabízel velkého mercedese a prosil, abyste do něj koupili symbolického maskota nad volant. Štáb zmatených právníků, který věc posuzoval, nakonec usoudil, že v tom musí být nějaký háček, a tuto nesmírně štědrou nabídku odmítl. Jedno ze semínek, které vyrostlo v košatý strom, je stipendium pro nejlepší studenty japonštiny, jež pan Okamacu založil na University of British Columbia. V roce 1994 vyšla v češtině jeho autobiografie *Rozsévání*, kterou by měl číst každý, kdo má o Japonsko zájem. Je to nesmírně poctivě vypsaná životní zkušenost zajímavého a pracovitého self-mademana z generace tvořivých budovatelů japonského obchodu a průmyslu. Znam pana Okamacua a vím, že si ani nevymýšlí, ani si nelichotí. Má pouze ve svých dvaadvadesáti letech jasnou představu o tom, co chce udělat, a dělá přesně to, co říká. Nic víc, ale také nic méně. To už dnes zní jako neuvěřitelná pohádka.

V roce 1994, když jsem pobýval jako hostující profesor v kjótském výzkumném ústavu japonských studií, zmínil jsem se mu o neutěšeném stavu orientální knihovny Ústavu Dálného východu Karlovy university, a on se zeptal, kolik bychom asi potřebovali. Řekl jsem: „To víte, takových dvacet tisíc amerických dolarů by hodně pomohlo.“ Pan Okamacu odpověděl: „Přijďte sem do té kavárny příští týden, uvidíme, co se dá dělat.“ Když jsem tam za týden přišel, sáhl bez řečí do kapsy a podal mi obálku s dvaceti tisíci USD v hotovosti. „Nechcete na to potvrzenku?“ ptal jsem se udiveně. „Ne, já vám věřím.“ O něco později poslal pan Okamacu do Prahy na adresu Karlovy university velkou zásilku vzácných knih v ceně půl milionu jenů. Z těch dvacet tisíc byly pořízeny nejen knihy, ale i krásné skříně, kde jsou uloženy. Jeho knihy od té doby slouží studentům japonštiny v Celetné, a mnohé z nich jistě v Praze zapustily kořínky. Nedávno jsem panu Okamacuovi napsal a poprosil ho, zda by se nechtěl stát sponzorem projektu *Manjóšú*. Na odpověď jsem nemusel dlouho čekat: odepsal, že většinu svého kapitálu už rozdál knihovnám a universitám, ale když se jedná o takový

poklad japonského písennictví, jako je *Manjóšú*, pošle příspěvek třeba ze své penze. I to zní v dnešním světě jako krásná pohádka. Pan Okamacu ví, že dobrá kniha je v našem světě to poslední, co k nám mluví pravdivě z „říše kořenů“ a spojuje minulost s budoucností.

Z knihy A. Límana *Kouzlo šerosvitu: Úvahy o japonské kultuře*, vydané v Praze roku 2008 nakladatelstvím DharmaGaia ve spolupráci s Česko-japonskou společností. V současné době se údajně připravuje dotisk.